

ENDERUN DERGİSİ
JOURNAL OF ENDERUN

e-ISSN: 2618-592X

YIL/YEAR: 2023 CİLT/VOL: 7 SAYI/ISSUE: 2

Çevrimiçi olarak / Available online at www.dergipark.org.tr/tr/pub/enderun

ÇATIŞMA İLE UZLAŞI ARASINDA:
MİLLİYETÇİLİK İKLİM POLİTİKALARI İLE
UYUMLU OLABİLİR Mİ?

BETWEEN CONFLICT AND COMPROMISE: CAN
NATIONALISM BE COMPATIBLE WITH CLIMATE POLICIES?

Makalenin
Gönderim Tarihi:
11/09/2023

Dr. Öğr. Üyesi Halil KANADIKIRIK ^{a*}

^a, Tarsus Üniversitesi,

İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi,

halilkanadikirik@tarsus.edu.tr,

ORCID ID: 0000-0002-7215-1073

Makalenin
Kabul Tarihi:
03/10/2023

Doi: 10.59274/enderun.1358535

ÖZET

İklim değişikliği siyaset biliminin gündemine, diğer disiplinlere nazaran daha geç bir dönemde girmiştir. Bununla birlikte konunun siyaset biliminin genel kavramsal ve normatif çerçevesi içinde ele alınmaya başladığı çalışmaların sayısı giderek artmaktadır. Bu makalede de iklim değişikliğinin milliyetçilik ile ilişkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Metin üç bölüme ayrılmıştır. İlk bölümde, antroposen çağı kavramsallaştırması çerçevesinde sanayi-toplumunun iklim krizinin meydana gelmesindeki etkisi ve bunun ulus-devlet ve milliyetçilik ile ilişkisi özetlenmiştir. Devamında, milliyetçiliğin iklim değişikliğine uyum politikalarına karşı ne gibi dirençler meydana getirdiği üzerinde durulmuştur. Son bölümde ise hâlihazırda güçlü bir aktör olan ulus-devletin ve etkin bir

* Bu makale, KANADIKIRIK H. (2022). Eko-milliyetçilik: Ekolojik krize milliyetçilik perspektifinden yaklaşmak mümkün müdür? Siyasi İlimler Türk Derneği I. Ulusal Siyaset Bilim Kongresi, 24-25 Eylül 2022, İstanbul Bilgi Üniversitesi Santral Kampüsü, 84-85'te özet metni yer alan bildiriden geliştirilerek üretilmiştir.

ideoloji olan milliyetçiliğin, iklimsel uyum konusunda güncellenmesinin imkânları, literatürden örnekler ile tartışılmıştır. Milliyetçiliğin belirli bir türünün refah toplumları için iklim değişikliği çerçevesinde bir imkân olduğu, ancak gelişmekte olan toplumlar için aynı önermenin kuşkuğu olduğu ileri sürülmüştür. Bununla birlikte milliyetçiliğin belirli bir dönemde demokratik siyasal katılmayı artırdığı da değerlendirildiğinde, bu ideolojinin iklim değişikliğine uyum konusunda kendini yeniden-üretmesi imkânı olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çevre, ideoloji, iklim değişikliği, milliyetçilik, ulus-devlet.

ABSTRACT

Climate change entered the agenda of political science later than other disciplines. However, the number of studies in which the subject has begun to be addressed within the general conceptual and normative framework of political science is increasing. This article aims to examine the relationship between climate change and nationalism. The text is divided into three parts. In the first part, the effect of the industrial-society on the occurrence of the climate crisis and its relationship with the nation-state and nationalism are summarized within the framework of the Anthropocene conceptualization. In the following, it is emphasized what kind of resistances nationalism brings about against climate change adaptation policies. In the last part, the possibilities of updating the nation-state, which is already a powerful actor, and nationalism, which is already an effective ideology, on climate adaptation are discussed with the cases from the literature. It has been argued that a certain type of nationalism is a possibility within the framework of climate change for welfare societies, but the same proposition for developing societies is dubious. However, considering that nationalism increased democratic political participation in a certain period, it is thought that this ideology has the opportunity to reproduce itself in adaptation to climate change.

Keywords: Climate change, environment, ideology, nationalism, nation-state.

1. Giriş

Siyaset Bilimcilerin iklim değişikliğine yönelik adaptasyon politikaları bağlamında düşünmeye ve sorun alanlarını tespit edip bunlar üzerine teorik çerçeveler geliştirmeye ve önermeler ileri sürmeye başlamaları oldukça geç bir döneme tekabül eder (Javeline, 2014). İklim değişikliğinin en kötü sonuçlarının henüz gerçekleşmemiş olması siyaset bilimciler açısından ampirik bir zorluk teşkil etse de bu bilimin temel özgüllüğü, uluslararası adalet, insan hakları, demokratikleşme, otorite ilişkileri, yeniden-dağıtım vb. birçok sorun alanı ile toplumsal uyum süreçleri arasında, gerekirse spekülasyon önermeler üretebilmesidir (Barkdull & Harris, 2017). O halde siyaset biliminin kavramsal birikimi ile iklim kriziyle başa çıkma politikaları arasında bir ilişki de kurulabilmelidir.

İklim değişikliğinin salt teknolojik süreçler üzerinden ele alınması, onun perde arkasında tetiklediği politik, toplumsal, psikolojik krizleri gölgeleyebilmektedir. Son dönemde yapılan bazı çalışmalar spesifik örnekler üzerinden konuya ışık tutmaktadır. Suriye’deki iç savaş (Kelley et al. 2015), Kenya, Hindistan ve Filipinler’de kadınlara yönelik şiddet eylemlerindeki artış (Ondieki, Shetty & Balagtas, 2023), Birleşik Krallık’ta otoriteryen eğilimli bireylerin bu eğilimlerini artırması (Spaiser, et al. 2022) ve de küresel çapta göç olgusu (McLeman & Gemenne, 2018) ile antropojenik iklim değişikliği arasındaki ilişkiye dair ampirik çalışmaların sonuçları yayımlanmıştır. Dahası iklim değişikliğinin otoriter rejimlerin meşruiyetini artıracaklarını ileri süren (Mittiga, 2022), hatta ve hatta bu tarz rejimlerin küresel ısınmaya liberal-demokratik rejimlerden daha hızlı yanıt verebileceği spekülasyonuna dayanan yayınlar (Beeson, 2010) üretilmiştir.

Böyleyken iklim değişikliği ile siyaset biliminin önemli konu başlıklarından biri olan milliyetçilik arasındaki ilişki de birçok açıdan incelenmeye muhtaçtır. Konuyu milliyetçilik perspektifinden ele alan gerek ampirik gerek teorik çalışmalar (Dawson, 1996; De-Shalit, 2006; Conversi, 2020a; 2020b; Conversi & Posocco, 2022; Posocco & Watson, 2022a), henüz öncü olmak durumundadır. Genellikle, milliyetçiliğin gerek epistemolojik temelleri gerek politik pratikleri dikkate alındığında, politik aktörlerin antropojenik iklim değişikliğini önleme veya adaptasyon politikaları geliştirmeleri hususunda riskli bir ideoloji olduğu fikri, çalışmalarda ağır basmaktadır. Yine de konu, henüz yeterli düzeyde tartışılmamıştır. Oysa milliyetçiliğin dünyada değer kaybettiğine dair esaslı bir veri bulunmamaktadır. Üstelik son pandemideki (COVID-19) tecrübelerle dayanarak ileri sürülebilir ki ulus-devlet, hâlâ en güçlü siyasal aktördür (Sarıbay, 2020). Bu da ulus-devletlerin ve onların “uluslarının” çıkarları ile iklim değişikliğinin acil gerekleri arasında nasıl bir ilişki kurulabileceğinin ciddiyle masaya yatırılmasını gerektirmektedir.

Bu makalede konuya ilişkin oldukça yeni sayılan literatür ele alınmış, tartışılmış ve teorik sonuçlar üretilmeye çalışılmıştır. İlk bölümde sanayi devriminden itibaren insan-doğa ilişkisinin yeni bir çağını ifade eden Antroposen kavramı da dâhil olmak üzere antropojenik iklim değişikliği irdelenmiştir. İkinci bölümde milliyetçiliğin iklim değişikliğine uyum politikalarıyla negatif ilişki içinde olduğunu ileri süren görüş ve örnekler ile üçüncü bölümde, söz konusu ilişkinin birbirini destekler nitelikte de olabileceğini ileri süren görüş ve örnekler incelenmiştir.

2. ANTROPOSEN VE ULUSLAR

Çağımızda tüm canlılar için en önemli tehditlerden biri olarak değerlendirilen küresel ısınmanın önemli oranda insan eliyle gerçekleştiğine dair bilimsel mutabakatın ardından insan-doğa ilişkisine dair yeni kavramlar da önerilmeye başlanmıştır. Crutzen'in (2002) kavramsallaştırdığı biçimiyle Antroposen, yerkürenin Holosenden sonra gelen, sanayi devrimiyle başlayan ve bugüne kadar devam eden yeni jeolojik devridir. Bu devrin ana itici gücü insandır. İnsanın sanayi devrimiyle birlikte fosil yakıt tüketimini tarihte görülmemiş miktarda artırması neticesinde ortaya çıkan ve atmosferde tutulan karbondioksit, küresel ısınmanın ve dolayısıyla iklim değişikliğinin temel nedeni olmuştur.

Söz konusu karbondioksit konsantrasyonunun ölçülenmesi mümkün olduğundan ve ölçümler, belirgin bir değişikliğin başlangıcı olarak aşağı yukarı James Watt'ın buhar motorunu icat ettiği yılları, yani sanayi devrimini işaret ettiğinden, Antroposen de 18. yüzyılın son çeyreği ile başlatılmıştır (Steffen vd., 2007). Bundan sonra temel enerji kaynağı olarak fosil yakıtlara geçilmiştir. Çarpıcı bir örnek olarak, dünyada çıkarılan kömür miktarı 1800 yılındaki 10 milyon ton iken 1900 yılına gelindiğinde bu miktar yüz kat artmıştır (McNeill, 2000: 13). Sanayi devriminin neticesi olan nüfus patlaması, kentlerin büyümesi ve fosil yakıtlara dayalı enerji tüketiminin tarihte görülmemiş seviyede yükselmesi, atmosferde biriken karbondioksiti miktarını sanayi öncesi döneme göre yüzde 50 oranında artırmıştır ki "İnsan kaynaklı bu artış, 20.000 yıl önceki son buzul çağının sonunda gözlemlenen doğal artıştan daha büyüktür" (NASA, 2023). Dahası bu miktar 2002'de 365 ppm¹ iken Temmuz 2023'te 422 ppm olarak ölçülmüştür (NASA, 2023). Bu da son 21 yılda söz konusu miktarın ivmelenerek yüzde 16 arttığını gösterir.

Antropojenik iklim değişikliğinin neticesi olarak, son ölçümlere göre dünyanın biyokapasitesinin kendini yenileme potansiyeli yüzde 70 oranında aşılmıştır (Rees & Wackernagel, 2023: 9). Yani dünyada, insanların da dâhil olduğu canlıların yaşamlarını devam ettirebilmeleri için gerekli olan biyolojik kaynakların kendini yenileyebilmesinin imkânı ortadan

¹ ppm (parts per million) milyon başına parça anlamına gelmektedir. "Milyon başına parça" ifadesinin, kuru havanın milyon molekül başına karbondioksit molekül sayısını ifade ettiğini anlamak önemlidir. Bu ölçümler, yerden 8 ila 12 kilometre (yaklaşık 5 ila 7 mil) yüksekte bulunan Dünya atmosferinin katmanı olan troposferin ortasından alınmıştır. Bu veriler, atmosferik CO₂ konsantrasyonlarındaki önemli artışa ilişkin bilgiler sunarak insan faaliyetlerinin Dünya iklimi üzerindeki etkisini vurguluyor" (NASA, 2023).

kalkmaktadır. Karbon emisyonu ölçümlerine göre “sera gazı emisyonlarının yaklaşık %60’ı sadece 10 ülkeden gelirken, en az emisyon salan 100 ülkenin katkısı %3’ten azdır” (climatewatchdata, 2023). Söz konusu on ülke, sırasıyla Çin, ABD, Hindistan, Rusya, Endonezya, Brezilya, Japonya, İran, Kanada ve Suudi Arabistan’dır (climatewatchdata, 2023). 2015 tarihli Paris Anlaşması ise küresel sıcaklık artışının 2°C’yi aşmaması, mümkünse 1,5°C’de tutulabilmesi amacıyla net sıfır karbon salınımı hedefini belirlemiştir. Net sıfır modellemelerine göre, artışın 1,5°C’de tutulması halinde, küresel net antropojenik karbondioksit emisyonunun “2030 yılına kadar 2010 seviyelerine göre yaklaşık %45” azalacağı” ve “2050 civarında net sıfıra ulaşacağı”; artışın 2°C’de tutulması halinde ise bu emisyon miktarının “2030 yılına kadar yaklaşık %25 oranında azalacağı” ve 2070’e gelindiğinde “net sıfıra ulaşacağı” hesaplanmaktadır (IPCC, 2018: 12).

Yukarıda ana hatlarıyla açıklanan sorun ve tedbirler, hemen anlaşılacağı gibi, küresel düzeyde bir işbirliğini gerektirmektedir. Öyleyken milliyetçiliğin hâlen baskın bir ideoloji olduğu çağımızda ulus-devletlerin veya bağımsızlaşma eğilimindeki etnik alt birimlerin ulusal/etnik çıkarları ile söz konusu uluslararası çıkarları nasıl anlamlandırdıkları ve ilişkilendirdikleri önemli bir sorun teşkil etmektedir. Ulus-devletlerin dâhil olduğu küresel ticarî, finansal ve askerî rekabetin bugünkü koşullarında, ulusal çıkarlar, mitler, egemenlik vb. iddialarını, bütün ulusların yok olmasını önlemek amacıyla küresel sürdürülebilirlik ilkelerine uyum sağlayarak güncellemeleri mümkün müdür? Bu soru, artık siyaset biliminin gündemine girmiştir ve konu bağlamında yürütülen teorik veya ampirik çalışmalar ulus, ulus-devlet, milliyetçilik ve antroposen kavramlarını ilişkilendirmektedir.

“Milliyetçilik” kavramı üzerine akademik öncüllerin argümanlarını tartışmak bu makalenin amacının dışındadır. Ancak milliyetçiliğin sanayi toplumu, dolayısıyla antroposen çağı ile ilişkisine dair öncü literatürden kısaca bahsetmek gerekebilir. Bu noktada da okurun karşısına ilk olarak Gellner çıkar. Zira Gellner (2018), milliyetçiliğin, sanayi toplumunun ekonomi politikası içinde anlaşılması gerektiğini ileri sürmüştür. Gellner’in (2018) düşüncesinin dayanağı, sanayi üretimine dayalı bir ekonomik sistemin sürdürülebilmesinin ulus-devlet ile mümkün olduğudur. Bunun için de önce milliyetçilik ortaya çıkmış ve bu ulusu meydana getirmiştir. Elbette bu, milliyetçilik ve ulus ile ulus-devlet kavramsallaştırmalarından sadece biridir ve diğer isimlerce yeterince eleştirilmiştir. Ancak antroposen çalışmaları açısından önemsenen kısmı, fosil yakıtlara bağımlı sanayi ekonomisinin ulus-devletler ve milliyetçilik için kurucu rolü hakkındaki analizlerinden hâlen istifade edilebileceği fikridir (bkz. Conversi, 2022)

3. MİLLİYETÇİLİĞİN SINAMALARI

Her ne kadar tartışma iklim değişikliğinin günümüzdeki alarm seviyesi nedeniyle yeni olsa da uygulamada milliyetçilikle bütünleşmiş ekolojizmin tarihi on dokuzuncu yüzyıl romantizmine kadar götürülebilmektedir. Özellikle bu yüzyıl Almanyası'nda ormanların tahrip edilmesine karşı, yer yer sanayileşme karşıtlığı ile karışık, kimliklerini bağladıkları bu alanların kamusal olması gerektiğini savunan heyecanlı hareketler vuku bulmuştur (Radkau, 2017). Birtanya'da şair Wordsworth, ona göre İngiliz olmanın alâmetifarikası olan ülkesinin biricik pastoral manzarasının dışarıdan getirilen bitkilerce işgal edilmesine karşı eko-zenofobik feryadını eserlerinde dile getirmiştir (Hazucha, 2002). Sömürgelerdeki otantik bitki örtüsü ve yaşamın “vahşi” olarak temsil edilmesi de biz-öteki ayrımından yola çıkarak Batılıların bu topraklar üzerindeki hâkimiyetlerini meşrulaştırmalarının bir aracı olmuştur (Ginn, 2008).

Milliyetçiliğin, ulus-devletin ve ulusun “ait olduğu” çevreyi sahiplenme biçiminde en uç aşamayı, hiç şüphesiz, Nazi ideolojisi temsil etmiştir. Bu faşizmin, insan-doğa ilişkisini basit bir sömürüye indirgemeye yönelik politikalarından farklıdır. İtalyan faşizmi İtalyanları ve onların üzerinde yaşadığı toprakları, Katolik günah çıkarma ritüelinden ilham alan bir dönüşüme tabi tutarak ıslah etmeye yönelmiş, neticede ıslah ettiği bu alanları üst sınıflar için paraya tahvil etmiştir (Armiero & von Hardenberg, 2013. Ayrıca bu konuda İgnazio Silone'nin Fontamara romanı da önemlidir: bkz. Silone, 1966 [1933]). *Blut und Boden* (Kan ve Toprak) sloganında ifadesini bulan Nazi ekolojizmi ise etnik kimlik ve doğa arasında çok daha bütünlüklü bir ilişki tasavvuruna dayanmıştır. Yenilenebilir enerji kaynakları ve doğanın korunması ile birlikte kalkınma gibi temel motivasyonlara sahip olsa da Nazilerin ırk ve doğa arasında kurdukları bütünlük fikri, buna dışarıdan ve içeriden tehdit oluşturduğuna inandıkları unsurları yok etmeye çalışmalarıyla sonuçlanmıştır (Margulies, 2021: 24-25). Nazilerin işledikleri suçların motivasyonları arasında “doğal 'saflığın' fetişleştirilmesi” de önemli bir etken olmuştur (Biehl & Staudenmaier, 2011: 40).

Ekoloji ve milliyetçilik ilişkisine dair öncü akademik tartışmalar, Sovyetler Birliği'nin Gorbaçov döneminde nükseden etnik-ulusal çevre protestoları bağlamında gerçekleşmiştir. Amerikan Coğrafyacılar Derneği (*Association of American Geographers*) 1989'da SSCB üzerine çalışan coğrafya, demografi ve siyaset bilimi uzmanlarını bir araya getirerek “SSCB'de Milliyetçilik Paneli: Çevresel ve Toprağa İlişkin Yönler” başlıklı bir akademik panel düzenlemiştir. Panelin amacı, SSCB'deki özerk ve etnik

birimlerin toplumlarında, Sovyetlerin çevresel tahribata yol açan sanayileşme, tarım, nükleer enerji, atık yönetimi vb. politikalarına karşı, *Glastnost* ve *Perestroyka*'nın kamusal alanda sağladığı kısmî liberalleşme sayesinde ortaya çıkan milliyetçi tepkileri tartışmaktır (Bond vd., 1989). Bunlar arasında Estonya başta olmak üzere Baltık ülkelerindeki huzursuzluk, en dikkat çekici olanıdır. Estonya, diğer Sovyet cumhuriyetlerine göre daha küçük bir ülke ve daha az kalabalık bir nüfusa sahip olmakla birlikte, çevresel-milliyetçi merkezkaç eğilimin ve bu konudaki örgütlenme ve protestoların en yoğun olduğu ülkedir. Estonyalıların şikayeti, SSCB'nin ülke topraklarında yürüttüğü fosforit madenciliği ve petrol çıkarma faaliyetlerinden kaynaklanan biyosferin bozulması ve kirlilik ile nükleer atıkların başkent Tallin yakınlarında depolanması ve ciddi derecelere varan hava kirliliğidir ki Doğu Bloğundaki ilk “Yeşiller” partisi de bu ülkede kurulmuştur (Bond vd., 1989: 475). Litvanya ise ülke topraklarında yer alan Ignalina nükleer enerji santralının genişletilme projesine, özellikle Çernobil sonrası dönemde katı bir şekilde muhalefet etmiştir ve Estonya ile birlikte SSCB'nin Baltık'taki nükleer denizaltılarının karıştığı kazalardan muzdariptir (Bond vd., 1989: 476-77). Orta Asya'da ise Aral gölünün kurutulmasıyla da sonuçlanan Ceyhun Irmağı'nın suyunun önemli bir miktarının Karakum Kanalı'na yönlendirilmesi nedeniyle bölgenin Türkmenistan ve Özbekistan gibi Sovyet cumhuriyetlerinin ve Karakalpakistan gibi özerk cumhuriyetlerin birbirlerine karşı konumlandıkları bir kaynak milliyetçiliği tetiklenmiştir (Bond vd., 1989: 482-84).

Panelde, çevresel sorunlardan kaynaklanan milliyetçi protesto dalgasının anlamlandırılmasına ilişkin tartışmalarda, Tönu Parming'in yorumu, uyarıcıdır (Bond vd., 1989: 477): “Çevresel sorunlar aynı zamanda kısmen merkez-çevre mücadelelerinin bir yansımasıdır; zira çevre sorunları cumhuriyet kaynaklarının kontrolü, ekonomik planlama ve genel olarak siyasi karar alma üzerinde tartışmak için bir kanal olarak kullanılmaktadır”. Birkaç yıl sonra, Jane Dawson'ın (1996) Avrupa'daki Post-Sovyet ülkelerinde çevresel protestolar ve milliyetçilik bağlamında yürüttüğü saha çalışması, bu yorumu doğrular niteliktedir ve sonuçları itibariyle çevresel tedbirler ile milliyetçiliğin uyumsuz bir çift olabileceğine dair şüpheyi gündeme getirmiştir. Dawson (1996), Estonya, Litvanya ve Ukrayna gibi Sovyet cumhuriyetlerinin politik elitlerinin, *Glastnost* ve *Perestroyka* döneminin görece liberal ortamında bağımsızlaşmaya matuf taleplerini anti-nükleer nitelikli eko-milliyetçi söylemin ardına gizlediklerini ileri sürmüştür. Yazarın, sonuçları itibariyle “*movement surrogacy*” (hareket taşıyıcı anneliği) tabir ettiği bu hareketler (Dawson, 1996: 18), Moskova'nın

ulusal bağımsızlık örgütlenmelerini ve hareketlerini ontolojik bir tehdit olarak değerlendirdiği ve baskıladığı bir dönemde, merkezin apolitik olarak gördüğü çevresel protesto örgütlenmeleri vasıtasıyla ulusal bağımsızlık taleplerinin üzerini bağımsızlaşmaya kadar örtebilmişlerdir. Ancak bağımsızlaşma sonrası bu hareketlerden gelen siyasal elitler ve örgütler derhal çevreci iddialarını bir kenara bırakmış ve yeni bağımsızlığını kazanan devletlerinin kalkınması amacıyla kaynak ve üretim temelli milliyetçiliği seferber etmişlerdir (Dawson, 1996; Galbreath & Auers 2009; Malloy 2009).

Son çalışmalarında tamamen bu soruna odaklanan Conversi (2020a) de iklim değişikliğine uyum politikalarının en büyük imtihanının milliyetçilik ile olduğunu ileri sürmektedir. Conversi, özellikle uluslararası rekabette kalkınmacılığın odağında yer alan ulusal doğal kaynaklar üzerindeki egemenlik söylemini incelemiştir. Kaynak milliyetçiliği için, "ev sahibi devletin, yabancı katılım ve yatırım pahasına doğal kaynak zenginliği üzerindeki kontrolünü artırmak için kullandığı stratejilerin tamamı" şeklinde bir tanım yapılabilir (Arbatli, 2018: 102). Bu elbette söz konusu kaynakların yabancı yatırımdan azade olduğu anlamına gelmez; çoğu petrol yatağının mülkiyeti devlette olsa da ulusal ve uluslararası petrol şirketleri de işleyişte yer alabilir (Arbatli, 2018). Burada ulusal egemenlik söylemi temel dayanaktır. Bunun üzerine söz konusu kaynakların, özellikle fosil yakıt kaynaklarının çıkarılmasının, işlenmesinin ve satılmasının o ulusun egemenliğinin bir parçası olduğu ileri sürülür. Bununla birlikte bu tarz bir işlemi genellikle o ulusun içindeki küçük bir azınlık, büyük bir bedel ödmeden yapar. Üstelik çevresel tahribat da genellikle ulusun egemenliği söylemi altında göz ardı edilir (Conversi, 2020a). Suudi Arabistan'da ARAMCO, Rusya'da Gazprom, Azerbaycan'da SOCAR vb. çevresel tahribatın önemli kaynakları olduğu hâlde, bu tahribat söz konusu ülkelerde ulusal egemenlik ve güvenlik söylemi ile geçiştirilebilmektedir (Conversi, 2020a). Dahası kömür ve kaya gazı çıkarmak için tüm ekolojik kaygıları pervasızca göz ardı edebilen Polonya gibi ülkelerde bu söylem, parlamentonun ve basının sağ ve sol unsurlarınca da paylaşılabilir (Jaspal vd., 2014; Marcinkiewicz & Tosun, 2015).

Yine Conversi'ye (2020b: 51) göre, günümüzde sağ kanat milliyetçilik ve popülizm, Trump örneğinde de görüldüğü gibi, iklim değişikliğinin ciddiyetini inkâr eden ve bunu ulusal antagonizmaları artırmakta kullanan bir savruluşu temsil etmektedir. Milliyetçiliğin sağ-muhafazakâr versiyonlarının iklim değişikliğine adaptasyon sürecinde ya duyarsız ya da düpedüz baltalayıcı ya da iklim krizinin bütünsel çözüm taleplerine zıt olarak dışlayıcı oldukları gözlemlenebilmiştir (Lubarda, 2020). İçerdikleri

durumlarda ise kendileri birer eco-faşist tehdide dönüşebilmektedirler. Yeni Zelanda'daki Chirstchurch ve ABD'deki El Paso katliamcılarının manifestoları yabancı düşmanlığı ile karışık ekolojizmi gözler önüne sermiştir (Achenbach, 2019). Bugün eco-faşizm, kapalı devre ulusal sistemleri savunmakla iklim-şüphencilik ya da inkârcılık arasında salınmaktadır (Forchtner, 2019).

Bunun, bir nevi tersi de geçerlidir. Çevreci ya da ekolojist hareketin, özellikle Güney Amerika'daki yerli toplumlarla kurduğu dayanışma, onları adeta oturdukları toprağın doğasının bir parçası addetmiştir. Yerli toplumların ekolojinin birer müttefiki olarak otantikliği iddiası ile toprakları üzerindeki tasarrufta tam egemen olmaları talepleri, bu uluslararasılaşma ile at başı gitmiştir. Conklin ve Graham (1995), Brezilya hükûmetinin Amazon ormanları üzerindeki tahribatına direnen ve bu direnişi Avrupalı çevreciler tarafından sahiplenilerek Brezilya'ya karşı uluslararası kamuoyu oluşturulan Kayapo yerlileri üzerine yaptıkları analizlerinde, bunu sarıh biçimde göstermişlerdir. Locke, Thomas Moore, Montaigne, Jean Jacques Rousseau gibi yazarların üretilmesine büyük katkı sağladıkları, ilkel olduğu için her türlü yolsuzluktan arınmış, masum, doğal, “asil vahşi” imajı, Avrupalı çevreciler tarafından derhal söz konusu yerli toplum için de dolaşıma sokulmuştur (Conklin & Graham, 1995: 696). Bir süre sonra, adeta otantik ürünler pazarı için birer reklam yıldızına dönüştürülen Kayapo yerlilerinin de toprakları üzerindeki egemenliklerini artırma taleplerinin, Brezilya'nın bu alandaki tahribattan elde ettiği gelire ortak olmakla ilintili olduğu anlaşılmıştır (Conklin & Graham, 1995: 703).

İklim değişikliği ve milliyetçiliğin ilişkisine dair teorik bir çerçeve sunmak isteyen De-Shalit (2006: 76-80), milliyetçiliğin kavramsal dayanakları olan “dayanışmacılığı”, ortak tarihsel-kültürel “mirası” ve “gelecek nesillere karşı yükümlülükleri” bu ideolojinin iklim değişikliği bağlamındaki avantajları olarak değerlendirirse de yine bu bağlamdaki dezavantajlarının daha baskın geldiği kanaatindedir. Ulusal-yerel antagonizmasında ulusal olanın öncelenmesi, toprağın ulusun yüceltilmesi amacına hasredilmesi, siyasî sınırlar ile ekolojik sınırların uyumsuzluğu, ve en nihayetinde “antroposentrik” karakteri, milliyetçiliğin söz konusu baskın dezavantajlarıdır (De-Shalit, 2006: 88-89).

4. MİLLİYETÇİLİĞİN İMKÂNLARI

İklim değişikliğinin gerektirdiği küresel dönüşüm ile milliyetçiliğin birçok yönden uyuşamama riski aşîkârdır. Bununla birlikte girişte yer verilen soru da cevap beklemektedir: Milliyetçi yönelimlerin azaldığına dair herhangi bir

emarenin bulunmadığı zamanımızda, insanların küresel kurtuluşlarıyla ilgili bir konu olan iklime uyum politikaları bu ideolojiyle nasıl bağdaştırılabilir? Hâlihazırda başarılı olmuş örnekler var mıdır? Bunlardan yola çıkılarak, spekülâtif niteliği baştan kabul edilmekle birlikte çeşitli önermelerde bulunulabilir mi? Soru şu ifade ile yeniden formüle edilebilir: Ekolojik kriz ulusların varlığını da tehdit ettiğinden², buna ilişkin olarak milliyetçilerin nasıl bir ajandası olduğu merak edilmektedir. Zira milliyetçilerin önemli bir motivasyonu da uluslarını kurtarmaktır. Peki milliyetçiliğin yeşil tonu, ulusal ve temsili siyasî sınırları aşan bir kriz karşısında tutarlı, güvenilir bir politika önerisi getirebilir mi?

Ulus-devletlerin, etnik ayrılıkçı taleplerin ve ulusal çıkar gibi kavramların halen etkin seyrettiği günümüz dünyasında, milliyetçilik kavramının iklim değişimine adaptasyon politikalarına yönelik, bir kısmı hakikaten işin altını oyan dezavantajları nedeniyle tamamen tartışma dışı bırakılması faydalı bir adaptasyon politikasını üretilmesini engelleyebilir. Dahası milliyetçiliğin tarih-dışı bir olgu olmadığı, içerik ve motivasyonlarının da sabit bir öze dayanmadığı aşikârdır. Ulus-devlet ve milliyetçiliğin vatandaşlık

² Uluslararası ilişkilerde neorealizmin önemli yazarlarından Robert D. Kaplan, 90'lı yılların ortasında şu uyarıda bulunarak çevrenin, ulusal güvenlik sorunu hâline geleceğini ileri sürmüştür: "Çevreyi olduğu gibi anlamamanın zamanı geldi: Erken yirmi birinci yüzyılın ulusal güvenlik meselesi. Artan nüfus, yayılan hastalıklar, ormansızlaşma ve toprak erozyonu, su tükenmesi, hava kirliliği ve muhtemelen Nil Deltası ve Bangladeş gibi kritik, aşırı kalabalık bölgelerde yükselen deniz seviyelerinin siyasi ve stratejik etkisi - kitlesel göçleri teşvik edecek ve böylece grup çatışmalarının fitilini ateşleyecek gelişmeler - kamuoyunu harekete geçirerek ve Soğuk Savaş'tan ardakalan muhtelif çıkarları birleştirerek, nihayet diğerlerinin çoğunun bundan neşet edeceği temel dış politika sınaması olacaktır. Yirmi birinci yüzyılda su, Suudi Arabistan, Orta Asya ve Birleşik Devletler'in güneybatısı gibi çok farklı bölgelerde tehlikeli derecede kıt olacak. Nil Nehri'nin suyu nedeniyle Mısır ile Etiyopya arasında savaş çıkabilir. Avrupa'da bile, çevresel anlaşmazlıkların etnik ve tarihsel anlaşmazlıklarla nasıl kaynaştığının klasik bir örneği olarak Tuna Nehri'nin üzerine baraj yapılması nedeniyle Macaristan ile Slovakya arasında gerilimler yükseldi. Siyaset bilimci ve Clinton'un eski danışmanı Michael Mandelbaum, 'Bugün donat şeklinde bir dış politikamız var; pek çok çevresel çıkar var ama merkezde hiçbir şey yok,' demiştir. Çevrenin, güvenliğimize yönelik yeni bir tehdidi tanımlayacak, Mandelbaum'un donatındaki boşluğu dolduracak ve Soğuk Savaş sonrası dış politikasının tasarımıdan ziyade ihtiyaç nedeniyle amansız bir şekilde ortaya çıkmasına izin verecek korkunç bir dizi sorunun parçası olduğunu ileri süreceğim. ve Soğuk Savaş sonrası dış politikasının tasarımıdan ziyade ihtiyaç nedeniyle amansız bir şekilde ortaya çıkmasına izin verecek korkunç bir dizi sorunun parçası olduğunu ileri süreceğim" (Kaplan, 1994).

Burada hemen, Kaplan'ın ulus-devleti merkeze alan güvenlik uyarısına çevreyi merkeze alan bir karşı çıkışı da alıntılanmak gerekebilir. Daniel Deudney (2006: 250), çevresel uyumu bir ulusal güvenlik sorunu olarak algılamamanın, aslında dönüşüme tabi olması gereken klasik ulus-devlet refleksi olduğunu belirtmektedir: "Çevresel bozulma ulusal güvenliğe yönelik bir tehdit değildir. Daha ziyade çevrecilik, devlet merkezli ulusal güvenlik söylemlerinin ve kurumlarının kavramsal hegemonyasına yönelik bir tehdittir".

kavramının oluşumuna ve demokratik katılma sahasının genişlemesine katkı sağladığı dönem de vakidir (bkz. Rokkan, 1999).

Tam da bu nedenlerle ulusun ve vatandaşlığın iklim tehdidi üzerinden yeniden tanımlanması, demokratik katılma sahasının uluslararası boyutta genişletilmesi bağlamında önem arz eder. Milliyetçiliğin yeşil bir formunun bireysel, ulusal ve uluslararası çıkarlar arasında bir denge üretilmesinin tarihsel bir imkân olabileceği çeşitli çalışmalarda (Barry & Eckersley, 2005) da vurgulanmıştır. Bu çerçevede müzakereci demokrasi ve ekolojik vatandaşlık kavramları temelinde yükselen bir yeşil devletin, küresel çevresel yönetişimin geliştirilmesine önemli katkı sağlayacağı düşüncesinde olanlar vardır (Eckersley, 2004).

Üstelik ilişkinin diğer tarafında yer alan Yeşiller'in de temsili demokrasinin yerleşik kurumlarıyla böyle bir uzlaşma kurabildikleri de Avrupa'daki çeşitli koalisyonlarda görülmektedir. Alman Yeşiller içindeki *Fundi-Realo* ("fundamentalistler" ve "realistler" anlamına gelen kısaltmalar) çekişmesinin, mevcut sistem ve aktörlerle çeşitli angajmanlardan yana olan *Realo*'nun baskın gelmesi ve Yeşiller'in parlamenter sistemin imkânlarını kullanması (Paterson & Southern, 1991) bu çerçevede değerlendirilebilir.

Yine de spesifik olarak yukarıdaki sorulara cevap bulabilmek için yola çıkan çalışmalar ise oldukça yenidir ve bunların da merkezinde yine belirli bir grup akademisyen görülmektedir. Yazarlar, birlikte veya ayrı ayrı, Avrupa'daki çeşitli ulus-devlet veya devlet altı birimler üzerine çalışarak milliyetçilikle uyumlu olabilen iklim yanlısı politikaları araştırmışlardır. Ekoloji ve milliyetçilik konusunda çalışan Dainele Conversi ve Mark Friis Hau (2021), sol kanat ve sağ kanat milliyetçilik ayrımını yaparlar ve Avrupa Parlamentosu'nda yer alan sosyal-demokrat Yeşiller/Avrupa Özgür İttifakı'na (*Greens/European Free Alliance* [EFA]) dâhil olan solcu, azınlık (etnik, bölgesel) milliyetçisi partileri incelerler. Yazarların bir örneği İskoç Ulusal Partisi'dir (*Scottish National Party* / SNP) (Conversi & Hau, 2021: 1095-1096). SNP, 2019 yılında iklim değişikliğinin en acil çözüm bulunması gereken sorun olduğunu ilân ederken, Birleşik Krallık hükûmetinin 2008'de yasalaştırdığından çok daha radikal olan kendi iklim değişikliği yasasının İskoçya Parlamentosu'nda çıkarılmasına ön ayak olmuştur. Yazarlara göre SNP, her ne kadar siyasî amacı olan bağımsızlığa ulaşmada kendi bölgesel eko-sistemini koruma söylemini bir araç olarak kullansa da bu, ekolojik iyileşmeye katkı sağlamasına bir engel teşkil etmemiştir. Zira İskoç hükûmeti, 2045 yılına kadar net sıfır sera gazı emisyonu hedefi belirlemiş, 2012'de bir iklim adalet fonu kurmuş, rüzgâr çiftliklerine yatırım yapmış ve nihayet 2019'da İskoçya'daki brüt elektrik

tüketiminin yüzde 90'ını yenilenebilir kaynaklardan sağlayabilmiştir (Conversi & Hau, 2021: 1095).

İskoçya, İngiltere'nin AB'den ayrılma sürecinde de Londra'dan belirgin bir ayrılık göstermiştir. Brexit sürecinde İskoçya yüzde 62'ye yüzde 38 oranında AB'de kalma yönünde oy kullanmıştır ve böylelikle Kuzey İrlanda ile birlikte, Birleşik Krallık'ın genelinden (yüzde 52'ye yüzde 48) ayrılmaktadır (“EU Referendum: Results”, t.y.). İngiltere'de etnosentrik söylem büyük ölçüde Avrupa-şüphencilik ve uluslararası göçün kontrol edilmesine odaklanan muhafazakârlık ile ilişkili iken İskoç etnosentrizmi, tam da İngilizlerin anti-tezi olarak, daha Avrupacı ve sol bir liberal çerçeveye sahip olmuştur (Sobolewska & Ford, 2020). İskoç siyasetini Brexit sonrasında yeni bir bağımsızlık referandumunu tartışır hale getiren faktörlerden biri de ekolojik kaygılardır. Bunların başında AB'nin çevresel mevzuatından ayrılan bir Birleşik Krallık'ın, İskoçya'nın yeşil hedefleri ile anayasal düzeyde çelişme ihtimalinin de ortaya çıkmış olması, yani bir belirsizlik ortamının oluşmasıdır (Burns & Carter, 2018). Üstelik İskoçya, Brexit'e giden sürecin önemli bir taşıyıcısı olan İngiliz milliyetçisi, Anglo-Britishness tabir ettiği üst kimliği genellikle de İskoç kimliğinin üzerinde konumlandırılan aşırı sağcı Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi (*the UK Independence Party / UKIP*) ile de muhatap kalmıştır (Hayton, 2016). Bu şartlar altında İskoçya ulusal politikası ve çevreciliği, SNP ve Yeşiller Partisi üzerinden milliyetçilik çalışmaları için verimli bir kaynak teşkil edebilir.

Britanya sınırları içinden örneklere devam etmek gerekirse Wales (Galler) bölgesel siyaseti, milliyetçi ve yeşil partilerin uzlaşabildiğini göstermesi açısından dikkate değerdir. 1991-95'te bağımsızlık yanlısı *Plaid Cymru* ile Yeşiller Partisi arasında kurulabilen koalisyon Avrupa açısından öncü örneklerden biridir (Fowler & Jones, 2006). Her ne kadar popülist çatışmalar nedeniyle sürdürülemediyse de bu örnek, İskoçya'da olduğu gibi, milliyetçilik ve yeşiller arasında gerilimin yanında resmî veya gayriresmî uzlaşmanın da var olabildiğine işaret etmektedir.

Katalonya, bir diğer örnektir. Bağımsızlık yanlısı cumhuriyetçi sol parti olan ERC (*Esquerra Republicana de Catalunya*) önemli bölgesel çevre yasalarının çıkarılmasına çalışmıştır. Katalan Parlamentosu, İskoçya'da çıkarılan yasaya benzer bir yasayı, Katalan “İklim Aciliyeti Yasasını” çıkararak 2027 yılına kadar Katalonya'daki tüm nükleer tesislerin kapanmasını ve CO2 emisyonunun 2030 yılına kadar en az yüzde 27'ye indirilmesini ön görmüştür (Conversi & Hau, 2021: 1096). Ancak söz konusu yasa, İspanya'nın en üst yargı mercii olan Yüksek Mahkeme

tarafından 1978 İspanyol Anayasası'na göre özerk yönetimlerin yetkisini aştığı gerekçesiyle anayasaya aykırı bulunarak iptal edilmiştir (Conversi & Hau, 2021: 1096). Yine de ERC, iklim konusunda etkin bir parti olmayı sürdürmektedir. Parti, iç tüzüğünde yer verilen insan hakları ve çevrecilik ile ilgili tanımlardan ve yukarıdan belirtilen eylemlerden yola çıkan yazarlara göre, ERC gibi azınlık milliyetçisi partilerin, insan hakları gibi ulusüstü değerlerle (ulusal) çevre değerlerini birleştirebilme kapasiteleri bulunmaktadır (Conversi & Hau, 2021: 1098). Katalan ve Bask sol milliyetçi partilerini yerel ve İspanya ulusal parlamentosundaki söylemleri bağlamında inceleyen Kerr (2023) de bunların gerek bölgesel gerek devlet düzeyinde çevresel kaygıları, milliyetçi talepleri için çerçevelemek suretiyle araçsallaştırarak siyasallaştırdıklarını ve dile getirdiklerini ileri sürmüştür.

Azınlık milliyetçilikleri, milliyetçilik ile iklimsel uyum politikalarının uzlaştırılması bağlamında umutlu olanlar, örneğin Malloy (2009), Baltık ülkelerinin bugünkü hallerinin, yani milliyetçiliğin yeşil politikanın önünde seyretmesi olgusunun geçici olduğunu ve yeşil vatandaşlık çerçevesinde bir ulus anlayışının yerleşmeye matuf olduğunu düşünür. Soruna milliyetçiliği ve ulus devletleri de dâhil eden yazarlar da benzer şekilde ister devlet-altı etnisiteler için ister devletli uluslar için olsun böyle bir dönüşümün imkânlarını yoklamaktadırlar. Posocco ve Watson (2022b), Yansımali Yeşil Milliyetçilik (*Reflexive Green Nationalism*) diye tabir ettikleri yeni bir ulus-devlet ile vatandaş bağı önermektedirler. Yazarlara göre klasik modernleşmeden ayrı düşünülemeyen ve “kendi kendini putlaştıran ve eleştirel olmayan” bir türe tekabül eden “Kaynak Milliyetçiliğinden” tamamen ayrılan Yansımali Yeşil Milliyetçilik, “ulusal modernizasyon projelerinin yarattığı riskler üzerine eleştiriyi ve düşünmeyi kabul eder, teşvik eder ve çözüm arayışını kolaylaştırır (Posocco & Watson, 2022b: 11). Yine Conversi ve Posocco (2022: 5), Avrupalı ulus devletlerdeki örnek olaylar üzerinde yaptıkları analizlerinde çevrecilik ile milliyetçilik arasındaki bağı mümkün kılan faktörleri şöyle sıralamışlardır: “(1) çevreci idealler geleneği; (2) tabandan çevre aktivizmi; (3) uzun vadede sürdürülen çevre politikası; ve (4) toplumun çeşitli düzeylerinde sürdürülebilir uygulamalar”. Bu faktörleri temel alarak Almanya, İsviçre, Norveç gibi ülkelerde örnek olabilecek, vatandaşların yoğun ve demokratik katılmalarına dayandırılan yerel yönetim düzenlemelerini ele almışlardır (Conversi & Posocco, 2022).

5. SONUÇ

Berlin Duvarı'nın yıkılması, Sovyetler Birliği'nin dağılması, kısaca Soğuk Savaş'ın sona ermesi siyasal düşüncede belirgin bir iyimserlik havasına ya da bir tür stabil hâl algısına yol açmışsa da bunun gerçekçi olmadığı vakalarla kısa sürede ortaya çıkmıştır. En başta eski Sovyet ulusları, kaynakların bu yeniden dağıtımında etkin olabilmek için çatışmışlardır. Bunun son aşaması Rusya ve Ukrayna savaşıdır. Almanya uzunca bir süre politik kültürel ve psikolojik farklılıklarıyla “Doğu Almanları” nasıl entegre edeceğine yoğunlaşmıştır. Avrupa 90'larda çok sakin görünse de 2000'lerden itibaren, özellikle 2008 krizinden sonra uluslararası göçmen karşıtlığı ve kaynak milliyetçiliği arasında savrulmaktadır. Enerjide bağımlılığı azaltma ideali, Polonya gibi ülkeleri AB normlarından kopuş noktasına getirebilmiştir. İngiltere, Kıta Avrupası ile bağlarını, sırtından bir yük atar gibi Brexit ile koparmıştır. Ancak kendi içinde, örneğin İskoçlara ve İrlandalılara karşı bu kararını haklılaştırılmamıştır. ABD, Çin ile açıkça ticaret savaşı vermektedir. ABD'nin Afganistan ve Irak'ı işgal etmesi, uluslararası normları bir tür anarşiye sevk etmesine sebep olmuştur. Özellikle Orta Doğu'da fundamentalist hareketler tarihte görülmemiş bir hareket alanına sahip olmuştur. BRICS, kendisine ayrı bir kalkınma hikâyesi üretmeye çabalamakta ise de henüz çok gevşek bağlara sahiptir.

Kısaca dünya, ulusların çatıştığı sahne olmaya devam etmektedir. Bu arada iklim değişikliği de tüm ulusların varoluşu için en ciddi tehditlerden biri hâline gelmiştir. Ulusüstü kurumların küresel nitelikli tedbirleri kısmen benimsenmiştir ve uygulanmaktadır. Yine de çatışan ulusal çıkar söylemleri ve kaynaklar üzerindeki rekabet, küresel riskin hâlâ tüm insanlar için geçerli olduğuna dair uyarıcıdır. Beck'in (1992: 37) kavramsallaştırmasıyla, bir zamanlar meşrulaştırılabilen “görünmez ikincil yan etkiler”, artık görünür hâle gelmiştir ve risk, yazarın “bumerang etkisi” diye tabir ettiği şekilde, kararı veren için de karardan etkilenen için de aynıdır. Ulus-devletlerin hâlen en güçlü siyasal aktörler oldukları ve milliyetçiliğin yaygınlığı göz önüne alındığında, söz konusu yapıların ve ideolojinin kendisini bu yeni duruma nasıl uyarlayacağını anlamaya çalışmak daha makul bir seçenektir.

Milliyetçilik ile çevresel veya iklim uyumu arasındaki ilişki, çoğu kez doğanın diğer uluslar ile rekabette araçsallaştırıldığı formlarda kendini göstermektedir. Ulusal kaynaklar üzerinde tam egemenlik sağlandığında milliyetçiliğin yeşil formu sönmülenebilmektedir. Makalede ele alınan geçmiş örnekler bu konuda uyarıcıdır. Yine de söz konusu dönemler, henüz iklim aciliyetinin genel kabul gördüğü ve riskin ulusal politika karar vericileri tarafından isabetli değerlendirilebildiği yıllar değildir. Hiç de

küçümsenemeyecek olan Trumpizm ve benzerlerinin sağ popülizmine rağmen ulus devletler de artık riskin farkındadır. Bu nedenle net sıfır emisyon hedeflerinde, en azından resmî düzeyde mutabık kalınmıştır.

Yine de milliyetçilik ve iklimsel uyum hâlen gergin bir ilişkiye sahiptir. Yukarıda “milliyetçiliğin imkânları” üzerine yapılan çalışmalardan ve verilen örneklerden anlaşılabilirliği gibi ulus-devletin çevresel politikalarında vatandaş katılmasına dayanan başarıları, bölgesel ve kısmîdir; her şeyden önce örnekler, Avrupalı refah toplumlarını ve o da belirli bölgelerini kapsamaktadır. Yoksulları daha yoksul yapmadan ya da en azından refah toplumları ile aralarındaki makası daha fazla açmadan, adil bir çözüm üretilmedikçe, milliyetçilik ile iklimsel uyum arasındaki gerginlik kolaylıkla aşılr görünmemektedir.

Siyaset, salt çatışmaları değil, imkânları da içerir. Umut edebilmek için yeryüzündeki insan yaşamının demokratik ve adil bir şekilde sürdürülebilmesi ile ulus-devlet ve milliyetçilik arasındaki ilişkinin uzlaş alanlarını gerek ampirik gerek teorik düzeyde incelemek sosyal bilimler açısından önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

“EU Referendum: Results”. (t.y.). *BBC News*. https://www.bbc.co.uk/news/politics/eu_referendum/results. [Erişim tarihi: 13.06.2023].

Achenbach, J. (2019, August 18). Two mass killings a world apart share a common theme: ‘ecofascism’. *The Washington Post*. https://www.washingtonpost.com/science/two-mass-murders-a-world-apart-share-a-common-theme-ecofascism/2019/08/18/0079a676-bec4-11e9-b873-63ace636af08_story.html. (Erişim Tarihi: 27.08.2023).

Arbatli, E. (2018). Resource nationalism revisited: A new conceptualization in light of changing actors and strategies in the oil industry. *Energy Research & Social Science*, 40, 101–110.

Armiero, M. & von Hardenberg, W. G. (2013). Green rhetoric in blackshirts: Italian fascism and the environment. *Environment and History*, 19(3), 283–311. <https://doi.org/10.3197/096734013X13690716950064>

Barkdull, J. & Harris, P. G. (2017). Political science and severe climate change. *St Antony's International Review*, 13(1), 120-140.

- Barry, J. & Eckersley, R. (Eds.). (2005). *The state and the global ecological crisis*. Cambridge: The MIT Press.
- Beck, U. (1992). *Risk society: Towards a new modernity*. (Trans. M. Ritter). London: Sage.
- Beeson, M. (2010) The coming of environmental authoritarianism. *Environmental Politics*, 19(2), 276-294, DOI: 10.1080/09644010903576918
- Biehl, J. & Staudenmaier, P. (2011). *Ecofascism revisited: Lessons from the German experience*. Porsgrunn: New Compass Press.
- Bond, A. R., Sagers, M. J., Dienes, L., Goble, P., Harris, C. D., Kingkade, W. W., Lewis, R. A., Micklin, P. P., Mikesell, M. W., Parming, T., Pryde, P. R., Schwartz, L. & Winston, V. H. (1989). Panel on nationalism in the USSR: Environmental and territorial aspects. *Soviet Geography*, 30(6), 441-509. DOI: 10.1080/00385417.1989.10640785
- Burns, C. & Carter, N. (2018). Brexit and UK environmental policy and politics. *Revue Française de Civilisation Britannique*, 23(3), retrieved from <http://journals.openedition.org/rfcb/2385> at April 12, 2023, DOI : 10.4000/rfcb.2385
- climatewatchdata. (2023). Historical GHG emissions. https://www.climatewatchdata.org/ghg-emissions?end_year=2020&start_year=1990. [Erişim tarihi: 07.09.2023].
- Conklin, B. A. & Graham, L. R. (1995).The shifting middle ground: Amazonian Indians and eco-politics. *American Anthropologist*, 97(4), 695-710.
- Conversi D & Posocco L (2022) Which nationalism for the Anthropocene? A comparative study of exemplary green nation-states. *Frontiers in Political Science*, 4, 857597. doi: 10.3389/fpos.2022.857597
- Conversi, D. & Hau, M. F. (2021) Green nationalism. Climate action and environmentalism in left nationalist parties. *Environmental Politics*, 30(7), 1089-1110, DOI: 10.1080/09644016.2021.1907096.
- Conversi, D. (2020a). The ultimate challenge: Nationalism and climate change. *Nationalities Papers*, 48(4), 625-636. doi:10.1017/nps.2020.18.

- Conversi, D. (2020b). The future of nationalism in a transnational world. In J. Stone, R. M. Dennis, P. Rizova, X. Hou (Eds.), *The Wiley Blackwell Companion to Race, Ethnicity, and Nationalism* (pp. 43 – 59). Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, Inc.
- Conversi, D. (2022). Gellner in the Anthropocene: Modernity, nationalism and climate change. P. Skalník (Ed.), *Ernest Gellner's Legacy and Social Theory Today* içinde (pp. 155-184). Cham: Palgrave Macmillan.
- Crutzen, P. J. (2002). Geology of mankind. *Nature*, 415, 23. <https://doi.org/10.1038/415023a>.
- Dawson, J. I. (1996). *Eco-nationalism: Anti-nuclear activism and national identity in Russia, Lithuania, and Ukraine*. Durham and London: Duke University Press.
- De-Shalit, A. (2006). Nationalism. A. Dobson & R. Eckersley (Eds.), *Political Theory and the Ecological Challenge* içinde (pp. 75-90). Cambridge: Cambridge University Press.
- Deudney, D. (2006). Security. A. Dobson & R. Eckersley (Eds.), *Political Theory and the Ecological Challenge* içinde (pp. 232-252). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511617805.015
- Eckersley, R. (2004). *The green state: Rethinking democracy and sovereignty*. Cambridge: The MIT Press.
- Forchtner, B. (Ed.). (2019). *The far right and the environment: Politics, discourse and communication*. London: Routledge.
- Fowler, C. & Jones, R. (2006). Can environmentalism and nationalism be reconciled? The Plaid Cymru/Green Party alliance, 1991–95. *Regional & Federal Studies*, 16(3), 315-331. DOI: 10.1080/13597560600852524
- Galbreath, D. J. & Auers, D. (2009). Green, black and brown: Uncovering Latvias environmental polities. *Journal of Baltic Studies*, 40(3), 333-348. DOI: 10.1080/01629770903086244
- Gellner, E. (2018). *Uluslar ve ulusçuluk*. (Çev. G. G. Özdoğan & B. Eranlı Behar). İstanbul: Hil.
- Ginn, F. (2008). Extension, subversion, containment: Eco-nationalism and (post)colonial nature in Aotearoa New Zealand. *Transactions of the*

- Institute of British Geographers*, 33(3), 335–353.
<https://doi.org/10.1111/j.1475-5661.2008.00307.x>
- Hayton, R (2016). The UK Independence Party and the politics of Englishness. *Political Studies Review*, 14(3), 400-410, doi.org/10.1177/1478929916649612
- Hazucha, A. (2002). Neither deep nor shallow but national eco-nationalism in Wordsworth's guide to the Lakes. *ISLE: Interdisciplinary Studies in Literature and Environment*, 9(2), 61–73. <https://doi.org/10.1093/isle/9.2.61>
- IPCC. (2018). Global Warming of 1.5°C. An IPCC Special Report on the impacts of global warming of 1.5°C above pre-industrial levels and related global greenhouse gas emission pathways, in the context of strengthening the global response to the threat of climate change, sustainable development, and efforts to eradicate poverty [Masson-Delmotte, V., P. Zhai, H.-O. Pörtner, D. Roberts, J. Skea, P.R. Shukla, A. Pirani, W. Moufouma-Okia, C. Péan, R. Pidcock, S. Connors, J.B.R. Matthews, Y. Chen, X. Zhou, M.I. Gomis, E. Lonnoy, T. Maycock, M. Tignor, and T. Waterfield (eds.)]. In Press. Intergovernmental Panel on Climate Change
- Jaspal, R., Nerlich, B. & Lemańczyk, S. (2014). Fracking in the Polish press: Geopolitics and national identity. *Energy Policy*, 74, 253-261. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2014.09.007>.
- Javeline, D. (2014). The most important topic political scientists are not studying: Adapting to climate change. *Perspectives on Politics*, 12(2), 420-434.
- Kaplan, R. (1994). The coming anarchy. *The Atlantic*. <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/1994/02/the-coming-anarchy/304670/>. [Erişim tarihi: 05.09.2023].
- Kelley, C. P., Mohtadi, S., Cane, M. A., Seager, R., & Kushnir, Y. (2015). Climate change in the Fertile Crescent and implications of the recent Syrian drought. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 112(11), 3241–3246. <https://doi.org/10.1073/pnas.1421533112>
- Kerr, S. (2023). Greening self-government? Incorporation of environmental justifications into sub-state nationalist claim making in Spain. *Ethnicities*, 0(0). <https://doi.org/10.1177/14687968231171168>

- Lubarda, B. (2020). Beyond ecofascism? Far-right ecologism (FRE) as a framework for future inquiries. *Environmental Values*, 29(6), 713-732. DOI: 10.3197/096327120x15752810323922
- Malloy, T. H. (2009). Minority environmentalism and eco-nationalism in the Baltics: Green citizenship in the making? *Journal of Baltic Studies*, 40(3), 375-395. DOI: 10.1080/01629770903086269
- Marcinkiewicz, K. & Tosun, J. (2015). Contesting climate change: mapping the political debate in Poland. *East European Politics*, 31(2), 187-207. DOI: 10.1080/21599165.2015.1022648
- Margulies, M. (2021). Eco-Nationalism: A historical evaluation of nationalist praxes in environmentalist and ecologist movements. *Consilience*, 23, 22-29. <https://doi.org/10.7916/consilience.vi23.6226>
- McLeman, R., & Gemenne, F. (Eds.). (2018). *Routledge handbook of environmental displacement and migration*. London: Routledge.
- McNeill, J. R. (2000). *Something new under the sun: An environmental history of the twentieth-century world*. New York : W.W. Norton & Company.
- Mittiga, R. (2022). Political legitimacy, authoritarianism, and climate change. *American Political Science Review*, 116(3), 998-1011. doi:10.1017/S0003055421001301
- NASA. (2023). Carbon dioxide. <https://climate.nasa.gov/vital-signs/carbon-dioxide/>. [Erişim tarihi: 07.09.2023].
- Ondieki, G. Shetty, D., & See, A. B. (January 3, 2023). Climate change puts more women at risk for domestic violence. *The Washington Post*, <https://www.washingtonpost.com/climate-environment/2023/01/03/domestic-violence-climate-change-umoja/>. [Erişim tarihi: 08.06.2023].
- Paterson, W. & Southern, D. (1991). *Governing Germany*. Oxford: Blackwell.
- Posocco, L., and Watson, I. (2022a). Nationalism and environmentalism: The case of Vauban. *Nations and Nationalism*, 28(4), 1193-1211. doi: 10.1111/nana.12823.
- Posocco, L. & Watson, I. (2022b). Reflexive green nationalism (RGN): A sociological antidote to the climate crisis? *Frontiers in Sociology*, 7, 1021641. doi: 10.3389/fsoc.2022.1021641

- Radkau, J. (2017). *Doğa ve iktidar: Global bir çevre tarihi*. (Çev. N. Güder). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Rees W. E. & Wackernagel, M. (2023). Ecological footprint accounting: Thirty tears and still gathering steam. *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*, 65(5), 5-18. DOI: 10.1080/00139157.2023.2225405
- Rokkan, S. (1999). *State formation, nation-building, and mass politics in Europe: The theory of Stein Rokkan*. (Ed. P. Flora, S. Kuhnle & D. Urwin). Oxford: Oxford University Press.
- Silone, İ. (1966 [1933]). *Fontamara*. (Çev. Sabahattin Ali). Ankara: Toplum Yayınevi.
- Sobolewska, M., & Ford, R. (2020). *Brexitland: Identity, diversity and the reshaping of British politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Steffen, W., Crutzen, P. J., & McNeill, J. R. (2007). The Anthropocene: Are humans now overwhelming the great forces of nature. *AMBIO: A Journal of the Human Environment*, 36(8), 614-621. [https://doi.org/10.1579/0044-7447\(2007\)36\[614:TAAHNO\]2.0.CO;2](https://doi.org/10.1579/0044-7447(2007)36[614:TAAHNO]2.0.CO;2)
- Sarıbay, A. Y. (25 Mart 2020). Devlete bulaşan virüs. *Fikirturu*. <https://fikirturu.com/toplum/devlete-bulasan-virus/> (Erişim tarihi: 30.08.2023).
- Spaiser, V., Dunn, K., Milner, P., & Moore, J. (2022, July 6). Climate change threat and authoritarianism: Initial experimental evidence and open questions. <https://doi.org/10.31234/osf.io/qftvc>